МИХАЙЛО САДОВСЬКИЙ

МИКОЛА КОВАЛЬСЬКИЙ
(1885-1944)

УКРАЇНСЬКИЙ ВОЄННО-ІСТОРИЧНИЙ ІНСТИТУТ

1954

УКРАЇНСЬКИЙ ВОЄННО-ІСТОРИЧНИЙ ІНСТИТУТ

8

МИХАЙЛО САДОВСЬКИЙ

МИКОЛА КОВАЛЬСЬКИЙ
(1885-1944)

Проект зі збереження видавничої спадщини української еміграції

НАКЛАДОМ МАРІЇ З КІКЕЦІВ КОВАЛЬСЬКОЇ-БИКОВСЬКОЇ

НЬЮ-ЙОРК 1954 ТОРОНТО

Відбито 2.000 примірників

Printed in U. S. A.

З друкарні — „Дніпро" 77 St. Marks Place, New York City

М. Ковальский

Прийде ще час, коли Ваші імена будуть виписані на ґранітових таблицях на пам'ять потомству.

Василь Кийович.

У місяці листопаді 1920 року замовкли гармати українського війська, випустивши на ворога останні набої.

Скінчилися запеклі, криваві, безперестанні впродовж чотирьох років бої з переважаючим у багато разів ворогом-червоною Москвою.

Знесилена й здесяткована в цих боях, а до того ще й залишена сам-на-сам з ворогом, армія Української Народньої Республіки змушена була вийти з рідного краю й опинитися на чужині.

У Польщі рештки нашого великого славного війська, у кількості 6 піших і 1 кінної дивізій, артилерії й технічних військових частин, шпиталів та обозів, десь уже не більше 40 тисяч бійців, мусіли скласти зброю і були інтерновані в 8 таборах. Другу частину армії спіткала така ж доля в Румунії.

Разом з військом вийшов на чужину Головний Отаман Симон Петлюра зо штабом армії, урядом Української Народньої Республіки та численною українською політичною еміґрацією, що осіла, головним чином, у Польщі в містах Тарнові, Ряшеві та Ченстохові, де її конфіновано.

Події йшли. В березні 1921 року Польща підписала із совєтською Росією ризький мировий трактат. Уряд Української Народньої Республіки перейшов на нелеґальне становище. Українське дипломатичне представництво в Польщі, на чолі з амбасадором Андрієм Лукашевичем, перетворено на громадську орґанізацію з назвою — Український Центральний Комітет у Польщі, під кермою головної управи, яку вибрав всееміґрантський з'їзд.

Цей Комітет перебрав на себе правну й моральну опіку над таборами інтернованого українського війська та над цивільною українською політичною еміґрацією, що розсипалася по всій Польщі, шукаючи заробітку.

З часом Український Центральний Комітет у Польщі розрісся у велику громадську орґанізацію, що мала 78 відділів і гуртків.

Третім з черги і останнім головою головної управи УЦК упродовж багатьох років був Микола Ковальський.

Хто з тодішніх еміґрантів не знав його! Хто ще й сьогодні не згадує теплим словом Миколу Миколовича, цього невтомного трудівника на національній ниві!

Щоб мати уявлення та зрозуміти значення Миколи Ковальського в тодішнім житті еміґрації, дозволяю собі зробити бодай коротенький екскурс у ті тяжкі й невідрадні часи.

Сидіння за колючими дротами польських таборів у голоді й холоді (були випадки замерзання вночі й на смерть) не справляло для війська приємности. Воно рвалося на волю. Та й поляки вже почали тяготитися утриманням такої поважної кількости люду. І ось настав час, коли польський уряд став поволі ліквідувати табори для інтернованих, забираючи старшин і козаків до свого війська, використовуючи їх при вишколі своїх молодих ще тоді полків, особливо в кінноті.

Частина вояків виїхала до Франції на роботи в копальнях. Молодь леґально й нелеґально почала виїздити до Чехословаччини вчитися. Невелику кількість забрали Совєти за амнестією, „на родіну". Багато молодших вояків розсипалося по Польщі, щоб заробити на шматок хліба. Кількість люду в таборах дедалі зменшувалася. Та й табори стали один по одному зникати і нарешті лишився лише один ч. 10 біля м.Каліша. Незабаром і цей останній перетворився в житловий осередок для кадрів українського війська, для воєнних інвалідів, хворих, старших віком, нездібних уже до праці та обтяжених більшими родинами. Осередок цей прийняв назву — Українська Станиця біля м. Каліш. Її очолювало правління станиці, що складалося з генералів українського війська.

У чільних представників еміґрації повстала думка про скликання в Польщі всеемігрантського делеґатського з'їзду, щоб на ньому обговорити справи дальшої долі нашої еміґрації.

І ось у 1923 році тодішній голова головної управи Українського Центрального Комітету Олександер Салі-

ковський, за дозволом польської адміністрації, скликав у Варшаві перший делеґатський з'їзд української політичної еміґрації. На цей з'їзд з'їхалася велика кількість делеґатів з усіх найдальших закутків Польщі.

На цьому з'їзді, яко делеґат від тарнівської колонії, був і Микола Ковальський.

З'їзд ухвалив затвердити започатковану орґанізацію для правного захисту та моральної і матеріяльної допомоги українській еміґрації підчас її перебування на чужині.

Для керування справами з'їзд обрав такий склад головної управи Комітету, що в скороченні став зватися УЦК:

1. Віце-прем'єр уряду УНР Олександер Саліковський-голова; 2. міністер військових справ Володимир Сальський-заступник голови; 3. віце-міністр юстиції Ілля Золотницький-скарбник; 4. правник Василь Приходько-секретар; 5. правник Микола Ковальський-член головної управи.

**
*

Народився Микола Миколович Ковальський 4 травня 1885 року в селі Баїв Луцького повіту на Волині, в священничій родині. Середню освіту здобув, здаючи матуральні іспити при гімназії в Острозі, після чого вступив на правничий факультет університету св. Володимира в Києві, який і закінчив.

Ще з молодих студентських років потягло Миколу Ковальського до політичної діяльности. Він уписався в члени першої революційної політичної організації на Україні — Революційної Української Партії, що в скороченні мала назву РУП. Був також членом таємної політичної української організації — Товариство Українських Поступовців, або в скороченні ТУП. Перед першою світовою війною став він членом Української Соціял-Демократичної Партії (УСДП) і був обраний до складу Київської міської управи (городської думи). На цьому становищі застала його революція 1917 року.

З повстанням першого парляменту України — Української Центральної Ради, обрано Миколу Ковальського в члени цієї Ради від робітничого з'їзду. Пізніше, при організації уряду Української Народньої Республіки покликано Миколу Ковальського до державного апарату, де одержав становище старшого контролера першого де-

партаменту державного контролю і пізніше — члена Ґенеральної Контрольної Ради, а ще пізніше мав завдання контролю фінансових справ армії Української Народньої Республіки.

З цим урядом перебув Микола Ковальський всі довгі мандрівки по Україні, з ним перейшов на еміґрацію оселившись у м. Тарнові, тогочасному осідкові головного Отамана й уряду УНР.

***

У Тарнові зразу ж почало організуватися культурне й громадське життя. Микола Ковальський став до громадської роботи і був обраний до управи Товариства допомоги еміґрантам з України та їх родичам. Працюючи в цьому товаристві, не залишив він своєї участи і в Українській Соціял-Демократичній партії, від якої увійшов до українського парляменту на чужині, що прийняв назву Ради Республіки. Від тарнівської еміґрантської колонії Микола Ковальський поїхав делеґатом на перший з'їзд української еміґрації у Варшаві, де й залишився, бувши обраним до складу головної управи УЦК. Там він і перебував увесь час дальшої еміґрації аж до 1944 року, коли, 22 серпня, був примусово вивезений, разом з його дружиною Марією Олександрівною Ковальською, в Німеччину, до концентраційного табору Штутгоф, біля Данціґа. Через місяць Миколу Ковальського перевезено до страшного табору в Дахау, біля Мюнхена, а дружину його до табору Берґенбельзен, біля Ганноверу.

***

У головній управі Українського Центрального Комітету одержав Микола Ковальський функцію опікунчу. Своєю сумлінною й відданою працею на цьому становищі здобував він щораз більше симпатій, поваги, любови та довір'я українського еміґраційного суспільства.

Невтомний, упертий і наполегливий, — обходив він щодня різні польські установи Варшави, домагаючись чи то правного захисту для поодиноких еміґрантів, що їх польська адміністрація на окраїнах (на „кресах") притискала, гнітила й викидала на совєтський бік, що грозило фізичним знищенням людини; чи опіки над українськими

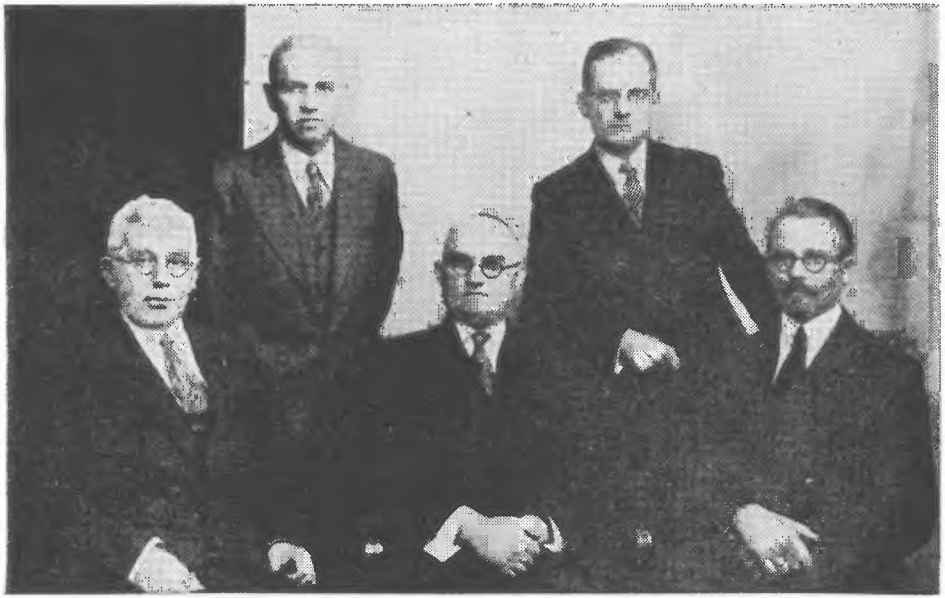

Один особовий склад головної управи Українського Центрального Комітету в Польщі. Зліва направо сидять: Віктор Кущ, голова Микола Ковальський, Михайло Садовський; стоять: Петро Сікора, Віктор Янівський.

воєнними інвалідами та старшими віком особами, що перебували через свою непрацездатність в тяжкому матеріяльному становищі; улаштовував на працю ґрупами вояків з таборів чи поодиноких осіб, що їм не сила була самім знайти собі працю; нарешті приміщував молодь до шкіл та домагався для неї потрібних стипендій.

Дуже тяжко йшли ці справи, бо польські урядовці неохоче відкликалися на безконечні домагання головної управи УЦК, але вперта вдача й наполегливість Миколи Ковальського робила своє, і неприхильні, а подекуди й вороже наставлені до всього українського ті урядовці не витримували його натиску й поступалися перед поважною арґументацією, доводами й висновками та позитивно полагоджували обстоювані ним прохання чи й вимоги. Коли ж не вдавалося якихось справ полагодити безпосередньо з урядовцями, то Микола Миколович звертався по протекцію до поодиноких членів польської соціялістичної партії, що мали певний вплив, або й до міністрів польського уряду і цим способом усе ж домагався свого.

На одному із з'їздів обрано його на голову головної управи УЦК. І на цьому становищі Микола Миколович був єдиним незамінним захисником усіх покривджених і тому ставав другом і приятелем-і старших віком людей, і жінок, і студентства, і вояків, воєнних інвалідів, і всіх-усіх, хто потребував і одержував від нього поміч. Тим то, коли кінчалася каденція головної управи Українського Центрального Комітету і збирався черговий всеемігрантський з'їзд для заслухання звітів, ухвалення видатків і кошторисів та вибору нового складу головної управи УЦК, — Микола Ковальський завжди був тим, що його знов вибирали, і то великою кількістю голосів, на становище голови на нову каденцію. Таким чином перебув він у складі нашої опікунчої в Польщі організації від 1923 й по 1940 рік, коли німецька окупаційна влада розв'язала Український Центральний Комітет у Польщі. Отже, якихось 17 років, у тому одинадцять на становищі голови головної управи УЦК, служив він чесно й віддано українській політичній еміґрації зокрема та українській загальній справі взагалі.

Не було такої урочистости, на якій не був би присутнім Микола Миколович і на якій не промовляв би він чи не виступав з рефератом або доповіддю. Не було випадку, коли

десь на периферії Польщі трапилось якесь нещастя з нашим еміґрантом, щоб не поїхав туди Микола Ковальський рятувати чи заступитись за покривдженого. Ось тому він був таким знаним та любленим усіма.

**
*

Наступив 1939 рік. Німецьке військо блискавичним наскоком завоювало Польщу. Настала нова влада, яка розв'язала всі українські (як і польські та інших національностей) організації, товариства й установи, у тому числі й головну управу УЦК та всі його відділи й гуртки.

Аж щойно тоді залишив Микола Ковальський громадську працю та пішов шукати приватного заробітку. Знайшов його в польській кооперативі „Сполем", де став за контролера і пропрацював увесь час німецької окупації, аж до спалення німцями Варшави, перебувши там усі страхіття польського повстання проти німців протягом серпня й вересня 1944 року, коли й був вивезений до Німеччини.

Довго ми, його приятелі й співробітники, шукали його, аж поки довідались, що він попав до одного з найжахливіших концентраційних таборів, до тепер відомого чи не на весь світ Дахау біля Мюнхену в Баварії. Дізнавшися про це, відразу ж почали ми вживати всіляких можливих у той час заходів до його рятунку, та ніщо не помагало. А згодом не стало вже й вісток про нього. І щойно на початку 1946 року пощастило дістати інформації про його долю — сумні й не веселі, — коли я делеґував до Дахау хорунжого інженера Івана Гнойового й студента Володимира Стечишина, які на місці довідалися про страшну правду-про смерть його, нашого милого, всіма поважаного й любленого Миколи Миколовича Ковальського. На доказ цього привезли відписа з його реєстраційної картки табору Дахау, в якій значилося, що прибув він до Дахау 1. 11. 1944 і помер (чи його вбито) 28. 12. 1944. Отже, пробув він там усього два місяці без двох днів.

Не стало Миколи Ковальського. Не стало милого товариша й доброго громадянина. Не стало опікуна й оборонця покривджених та гнаних.

Відійшов від нас на віки цей невтомний трудівник на українській ниві, цей один з небагатьох справжній прия-

тель ближнього, цей великий патріот своєї батьківщини України, що її він так любив. Відійшов вірний син її народу, невтомний працівник на ниві української державности, який ще мав у собі стільки сили, що міг би дати багато, зробити ще стільки доброго, корисного і для ближнього, і для справи загальної, і для України.

P, 41752

Konzentrationslager Dachau
Häftlingskrankenbau

den 28. Dezember 1944

Abgang durch Tod!

Gef. Art Sch Name: Kowalski Nikolaus Block: 30 Nr.: 121031

geboren: 4.5.1885 zu Baju Beruf: Beamter

Fam. Stand: ? Kinder: ? Relig.: ? Unger

Wohnort: ?

Einweisende Dienststelle:

Revieraufnahme: 27. Dezember 1944 Gestorben: 28. Dezember 1944 um 9 Uhr

Leichenschau: 28. Dezember 1944 Zeit: 14 h

Diagnose: Typhus abdominalis

Todesursache: Versagen von Herz und Kreislauf bei Typhus abdominalis

Der Lagerarzt

SS-Hauptsturmführer

KL/37/4.43 500.000

Свідоцтво смерти М. М. Ковальського.

АДРЕСА ІНСТИТУТУ Й МУЗЕЮ:
UKRAINIAN WAR HISTORICAL INSTITUTE
206 Westminster Avenue. Toronto 3, Ont., Canada.